

Gyülekezetek maradéka műemléktemplomok árnyékában

Néhány évvel ezelőtt amerikaiakkal utaztam be Fehér és Hunyad megye elnéptelenedő falvainak egy részét. Munkám felől érdeklődtek, és én úgy tartottam helyesnek, hogy ne csak meséljek, hanem mutassak be néhány jelentős személyiséget, helyszínt. Egy ilyen vidékjárás során nem lehetett kihagyni a legjellegzetesebbet, Magyarigent sem. Körbejártuk az épületegyüttest, beszélgettünk a lelkészrel, aki egy félévszázadot áldozott életéből mindarra, ami ott maradt: az épületekre, a maradék lelkekre és a Bod Péter emlékére. Beszéltünk a tervekről is, hogy mit kellene tenni, majd eljövételünk után annyit jegyeztek meg: nagyon sajnáljuk ezt a lelkészt. Ő úgy gondolja és érzi, hogy hasznos volt az élete? Nagy butaság. Ide már nem kell tervezni. Ha nincs gyülekezet, ezt az egészet le kell bontani. Íme, így nézünk ki kívülről, több kontinensnyi távolságról, etnikai szimbólumkészletek értékelése nélkül!

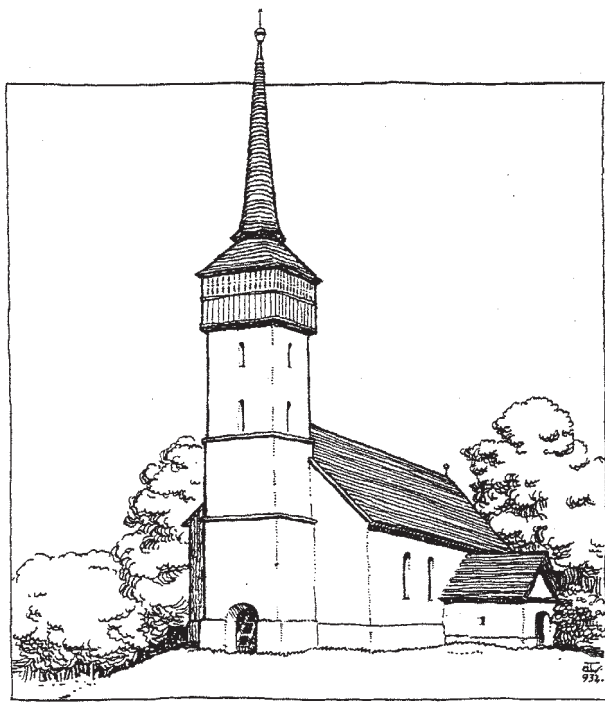
Az a kutató, felmérő, aki ma a műemlékek helyzetéről és az épület-megmaradást szolgáló tervekről az elnéptelenedő magyarságú falvainkban a helyszínen kíván tájékozódni, gyakran találja szembe magát az ottani helyzet bonyolult összetevőivel. Van-e értelme? Kik maradtak ott, és mit lehet tenni? Pásztori, lelkigondozói szolgálatom rendjén számomra a legfontosabb kérdések egyike – a műértékek megőrzésén túl – az a gyülekezet (többség és kisebbség), a maradék népesség, akikkel, vagy akik mellett nekünk műértékeket kell mentenünk. Meggyőződésem, hogy őket nem lehet kihagyni a munkából és semmilyen tervből. Nekem lelkészként elsősorban az ott élőkre kell gondolnom, a táj, néptörődék és többség szerves együttesére. Elsősorban tehát erről az összetett társadalomlélektani egéségről szeretnék szólni. Előrebocsátom, hogy itt most csak a szóránymagyarság műértékeit vizsgálom, mert ezek vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben. A második szempont: nem csak az épületekről szólnék, hanem más, a templomhoz, gyülekezethez tartozó műkincsről, műtárgyról is. Harmadsorban pedig nagyléptékű elméletek helyett igen gyakran fogok példaértékű helyszíneket és helyzeteket, olykor történeteket is idézni.

Elsőként rövid általános helyzetképet rajzolnék fel egyetlen megye példaanyagára alapozva. Másodsorban kiemelten szeretnék beszélni az ott maradt gyülekezet-törödekről, hisz ott a műérték az övék, őket semmiben nem lehet megkerülni, mellőzni, az ő etnikai szimbólumkészletükhöz tartozik minden, ami a településen van. Harmadik témám az az igen érdekes pszichózis lenne, ami a többségeket kíséri a kisebbségi értékekkel kapcsolatosan, és a helyi hatalom viszonyulásait szeretném megvilágítani, majd negyedikként azokról a tervekről szólnék, amelyeket immáron nem lehet sokáig mellőzni, ha azt akarjuk, hogy a következő évezredre még néhány igen jelentős történelmi helyen múltunk tárgyi emlékei fennmaradjanak.

1. Hol is vagyunk tehát, mi is a helyzet? Hová tájoltuk be égető kérdéseinket, műemléktemplomaink-

kal, középületeinkkel, omladozó hajlékainkkal kapcsolatos gondjainkat? A tények valóban tragikusak. Hadd érzékeltessem egy újabb történettel. Néhány évvel ezelőtt Budapesten vagyok. Erdélyszerető barátaimnál alszom, amikor a legedesebb álmomból arra ébredek, hogy nagy sürgés-forgás van a másik szobában. Reggel megkérdezem házigazdát, hogy nem történt-e valami baj, és ő így válaszolt: „Nem, semmi baj, csak jött egy régi ismerősöm Erdélyből, és átcsempészett egy kb. ötven kg-os harangot az egyik református templomból, és arra kért, tüntessük el, szerezzek neki gazdát és adjam el valahogy. Ne is kérdezd, hogy honnan való, mert soha nem mondhatom meg. Annyit elárulok, hogy a Magyar Történelmi Múzeumnak adtuk el.” Ez a történet szemléletesen jelzi, hogy mi is a helyzet kallódó értékeinkkel a mi kis szűkebb hazánkban. Arra még gondolni is rossz, hogy mi lehet még ezen kívül.

Ugyan, ki tudná megmondani mi is a helyzet? Egyházainknak nincs teljes nyilvántartása, sem arról, hogy mijük van, sem arról, hogy milyen állapotban: de egészen bizonyosan nincsenek adataik az úgynevezett dezolált egyházak javairól. A lelkészek teljes lelki nyugalommal írják le nyilvántartásaikból gyülekezeteket, jelentik egy-egy településről, hogy nincs már senki, de azt a fáradságot már nem teszik meg, hogy elmenjenek, megnézzék a templomot, a lelkészi lakást. Pedig már az 1881-es debreceni zsinat határozatából következik az a szemlélet, hogy min-

AZ ARANYOSPOLYANI REF. TEMPLOM

den gyülekezetet a következő gyülekezetig tart, tehát minden település tartozik valahová. Ez a szemlélet az utolsó félévszázadban szinte teljesen kiveszett egyházi közgondolkodásunkból.

Három fontos szempontot kell elsőként is hangsúlyoznom. Első az, hogy a romániai magyarság tulajdonában semmilyen területen nem maradt annyi építészeti és egyéb érték, mint az egyházaknál; másodsor: sehol sem volt annyira biztonságban, mint az egyházak kezelésében; végül pedig sehol nem folyt olyan méretű pazarlás, eltékozlás, mint az egyházaknál, különösen a dezolált gyülekezeteknél.

Nem lehet az a feladatunk, hogy ezekről általános képet nyújtsak: tegyék meg ezt a szakemberek. De bármerre járok, naponta szembesülök ezekkel a gondokkal, és ha nem is tudom, de sejtem, hogy üres zsebekkel nagy feladatok előtt állunk. Kezdhetném akár a legfájdalmasabbakkal. A Hunyad megyei Malomvízen évek óta juhok legelnek a református templomban, és tőle nem messze a Kolcz vára melletti csodálatos középkori templomnak már csak a falai állnak, freskókkal, ahol 17. századi bekarcolások vannak a diadalíven. Nagypestényben még áll a tornácostornyú templom, de gyülekezet alig van. Szerencsésebb a helyzet Klopotiván és Magyarbrettyén, ahol még idejekorán vették át templomainkat az ortodoxok. Alig múlt század elejiek, de azon a tájon mégiscsak értéket képviselnek. A borbátvizit lebontották, a fehérvízinek csak a falai állnak: nem kell senkinek. És Óraljaboldogfalva, Dél-Erdély egyik legszebb temploma is megfogyatkozott gyülekezeti környezetben áll, gyönyörű freskóival.

Zeykfalván csak Isten kegyelméből és az állam támogatásából áll a templom, ugyanúgy a ribicei, a bokaji torony (csodák csodája: Debreczeni Lászlónak a 20-as évek végén készült rajzáról ma is eredeti rajzaiból ismerős az arra járó számára). Hol maradtak még meg a gyülekezet lelkisége köré melegező értékek? Ott, ahol még él – ha megfogyatkozva is – a gyülekezet: Haróban, Hozsdáton, Alpestesen, Bácsiban, Sztrigyszentgyörgyön, Pujon, hogy csak néhányat említsek. A műértékek letéteményese az a gyülekezet, amely működött, élteti és élettel tölti meg. A nép halála az értékek halála is egyben. Nem vállalkozom arra, hogy egy nagy erdélyi számbavételt végezzek, a Hunyad megyei példánál maradván csak azt szeretném érzékelteni, hogy az elfogyott gyülekezet után nincs más kiút, mint az összeomlás, vagy más feladatokat, mászadkat keresni a jövőd számára.

De hol vannak felszámolódott falvaink legnagyobb értékei: a kegyszerek, úrasztali terítők és egyéb műkincsek? Hol vannak a temetők sírkövei? Néhány évvel ezelőtt például még Kabay Béla tudta, hogy melyik szamosújvári román ház küszöbébe vannak beépítve a tötöri 60-as években lebontott gótikus templomnak, Sipos Dávid faragta szószék-lapjai. Ezt az információt is (sok egyébvel együtt), elvitte magával a sírba. Nem minden műértéknek van olyan szerencséje, mint a bábóci református templomnak, ahonnan az akkor még kidei plébános, Nyírő József vihette át Kidébe a Sipos Dávid szószékét. A Szilágy megyei drági szószék a 60-as évektől a bánffyhungyadi templomban van, a vermesi szász evangélikus templom 1491-es szószéke pedig nemrég átkerülhetett a kolozsvári tóközi új templomba, új feladatot és hivatást találva a jövődönök. Szomorú a kép, pedig alig léptük túl egy kis megye nagy gondjainak határait. Még mindig nem szólunk

a Mezőségről, a Kis-Szamos mentéről, Észak-Erdélyről, sőt, még mindig csak az egyházak értékeinél tartunk, pedig mi minden van még ezen kívül.

Anélkül, hogy bántani akarnám egyházainkat, még egyszer le kell szögezni, hogy az egyházak igazából nem ismerték fel, hogy mi csoda értékek vannak a kezükben, és ezekkel együtt milyen nagymérvű a felelősségük is. A gyülekezetek és lelkészek gyakorlatilag magukra maradtak, saját tapasztalataikra, jóérzésükre vagy szépérzésükre bízva a dolgokat, a legszükségesebb és minimális ellenőrzés és felelősségrevonás nélkül. Szerencse, hogy a templomokat még nem lehet messzire szállítani, mert sokszor ébrednének arra, hogy hiányzik mellőlünk egy-egy műemlék. De lehet a kegyszereket. A cigányok sokkal jobban tudják, hogy mink van, mint mi. Engem első gyülekezetemben évekig gyomrozott egy vajda, hogy adjam el neki az egyik kelyhemet: megmondta azt is, hogy melyik évben készült, hogyan néz ki, és még azt is, hogy hány van még. Sőt, egy félmegyéni terület legértékesebb kegyszereinek pontos leírását is megadta, nehogy azt gondoljam, hogy ő nem tudja. Vicei gyülekezetem keresztelő kannájára és tálcájára is az van ráírva: adományozták a lelei ekleziának. Szinte követhetetlen a kegytárgyak mobilitása, melyben külön fejezet illetné meg a világháborús harangokat.

2. Gyülekezeteink maradékai tehetetlenül állnak a „nagy romlás”-sal szemben. Mit várhatunk a saját erőktől, a némai és kecsedi négy, az ormányi három lélektől, vagy a Cege melletti Göctől, ahol egy család, két személy az utolsó tanúja egy hajdani népes múltnak. Sajósárváron már ennyi sincs – a templom is csak a falakban és az alig álló haranglábbban él, mely egy öreg bodzafának támaszkodik. A harang is már néhány évtizede a többségieknek szól – nincs már gyülekezet sem.

Mégis, beszélünk kell arról, hogy mit jelent nekik, a maradéknak az, ami értékeikből megmaradt. Teljes etnikai és felekezeti szimbólumaiknak tartópillére, hajdani önmaguk szüntelen átélésének védőrendszer. Ők a múltból élnek – ha még élnek –, és ezt mindenkinek tudomásul kell venni, aki felvállalja sorsukat. Hozzájuk tartoznak az épületek, a sírkövek, a már romokban álló templom, az üres parókia, a használaton kívüli kegyszerek, a középkori harangok a toronyban. Etnikai-felekezeti tudatuknak, önképüknek mitikus védőrendszerei, töredék-, de tartóelemei is ezek a tárgyak. Úgy bástyázzák körül velük magukat, akár egy középkori végvári vitéz megmaradt fegyvereivel. Ők az önazonosságot vesztett pompeji katonák, akik otthagyták már a vár fokát. Sokszor a kertekből, a gyümölcsösökből élnek, annak terméséből kínálnak meg minket, vagy meg sem kínálnak, csak kifőzik többszáz liter pálinkáikat, maguknak – de a templom, az omolhat. Érték maradt a magyarság ott, ahol van még kert, gyümölcsös, termőföld, „eklézsia”, ott apáról fiúra száll a „eu-s ungur” önmeghatározás, és soha sem fog kihalni a „magyarság”, mert ennek van szimbolikus és használati értéke egyaránt, legfőképpen pedig gazdasági értéke. Ormányban, Némában sosem fog elpusztulni a magyarság, mert a legtávolabbi gyökeket is felhatalmazzák az ott élőket arra, hogy jogot formáljanak a számukra már idegen egyház javaihoz, a földekhez, kertekhez, értékekhez. Az egyháznak semmi haszna nincs belőle, ők jól élnek, de amikor a düledező templomra egy keveset is áldozni

kellene, akkor azonnal következik a véget nem érő panasz: a „mit hogy csináljunk? – vagy csálja meg a püspekség”. A városunkhoz legközelebb eső szörványgyülekezet a nádaskóródi: a gyülekezet egy – az egyház telkén lakó – családból áll, aki azért magyar és református, mert ott lakik, különben Varga Sándor született katolikus, földbérllőként református, különben gyakorló pünkösdista, és családjában szintiszta román. Aki ezt követni tudja, az szóljon. A szörványban pedig minden lehetséges, még ez is.

A helyi értékeknek tehát sajátos lélektana van a gyülekezet maradékában. Egy évvel ezelőtt az ormányi templom faomladékait kitakarítottuk a kérői gyülekezet fiataljaival, és az a lassan tíz éve oszló-rothadó faanyag elég ok volt arra, hogy néhány héttig, amíg a törmelék eladása folyt, a faluban kiderüljön: milyen sokan tudnak magyarul, sőt voltak vagy még mindig reformátusok, mert így próbáltuk faanyaghoz jutni. Különös keresztyénség ez: rothadó zsindeyen megvásárolható gyülekezeti tagság, felekezeti hovatartozás, sőt még feléledő anyanyelv is. Szűkebb baráti körben az ormányiakat zsindeymagyaroknak is szoktuk nevezni. A külföldi csomagok osztásakor keletkezett egy másik kifejezés is a segítőkért a gyülekezetbe beiratkozottakról, hogy: Packetchristen = csomagkeresztyén.

Hogyan él együtt a maradék, a hajdani népes vagy gazdag gyülekezet nagyszámú értékeivel? Egy külön tanulmányt kellene készíteni róla. A legfontosabb és legáltalánosabb szabály az, hogy az az övök, ahhoz senkinek semmi köze. Van, ahol a csoport vagy egyéni etnikai, felekezeti önvédelem legszebb példáit gyűjthetnénk össze ezekből az együttélésekből, de van, ahol teljes az érdektelenség. A Dés melletti Radákszinyén Hunyadi Feri bácsi és Anikó néni – a hűszelkes gyülekezet helyett – saját megtakarított pénzükből javították meg falujuk templomát. Október végén „az utolsó magyar” díszoklevéllel tüntettük ki a Kis-Szamos menti kecsedi Kecseti Feri bácsit, a Füzes menti Göcről Szabó Istvánt és a magyarigeni Eöry Istvánt. Gondoljuk meg, mit jelent úgy élni egy településen, nem csak azzal a felelőséggel, hogy: itt már minden az enyém, hanem úgy, hogy itt minden már csak rám van bízva, itt mindenért én felelek. Nem csak a kétségbeesés, de a felelősségérzet nagy iskoláját is ott járhatjuk ki ezek között az emberek között. Mert – ahogy egyik gondnokom mondta – „maguk, papak mennek-jűnnek, ma itt, holnap ott, de itt én maradak a reszponszabil.” Tudok olyan gondnokot, aki nemcsak ágya alatt őrzi az egyház kincsesládáját, de feleségével hetente törölteti le a port, átmosatja a kegyzereket, és a legnagyobb szakszerűséggel szellőzteteti a rúdra felsegített száz éves terítőket. Tanulhatnának belőle a lelkészek is. A nagyszámú vegyes házasságairól híres Gyeke melletti Légenben hosszú évekig a református gondnokné – különben népviseletben járó román ortodox asszony – a legnagyobb szeretettel őrizte a férje hivatalához tartozó kegyzereket. Ott osztoztam először életemben olyan úrasztaláról úrvacsorát, amelyik egy 1686-os terítővel volt leterítve. A gondnokot leváltották: a terítőt valaki elcserélte egy külföldi élelmiszercsomaggal, és elvitték az idegenek. Tudok olyan gondnokot is, aki olyan nagy szeretettel óvja az egyház kincseit, hogy sosem hagyja magára a házát: valakinek a családból mindig ott-hon kell maradni, hogy nehogy „átakot adjanak a házának”. Cegében, Alvincen és még néhány helyen

annyi a kegyszer, hogy minden gyülekezeti tag külön tányérból és kehelyből vehetne úrvacsorát – de át nem adnának semmi pénzért egyet sem valamilyen újonnan alakult városi gyülekezetnek.

Bárhogyan is nézzük a dolgot, egy későbbi műkincs, műérték átcsoportosítási tervben mindenképp figyelembe kell venni tehát a műkincsek lélektanát, azt, hogy ezek az értékek a helyi közösség életében igen erős identitás-megőrző erővel rendelkeznek. A jelen, és főként a jövő kilátástalansága felett évszázados gyökerek őrködnek, melyeket tárgyakba és egy erős, kollektívnek már alig nevezhető emlékezetbe tartalékolnak a kisközösség tagjai.

3. A harmadik témánk, amiről beszélni kell: a többségi környezet viszonyulása, magatartása értékeinkhez. Hogyan látja és értékeli a másvallású, másnyelvű többség mindazt, ami a miénk, ami belőlünk megmaradt? Ha társadalomlélektanilag közelítjük meg az együttélő kisközösséget, abból kell kiindulnunk, hogy etnikai, vallási sokszínűsége ellenére is ebben az értelemben a faluközösséget egyfajta szerves egésznek kell tekintenünk, melyben hagyományosan jelen vagyunk mi, a „másság”, a „másik” szeretete, megbecsülése, és ezt semmiféle politikai pánikkeltés lényegében nem tudta felborítani. Jó és rossz értelemben együtt van a közösségben az a szemlélet, hogy minden a miénk, „al nost”, és ehhez nem ősiségi, többségi tulajdonérzések tapadnak, hanem a falu természetes egységének fennmaradása. Miközben ez így van, és ők úgy érzik, hogy minden a miénk, a többségiekben mégis él az is, hogy ez az övök is. Különös, ellentmondásos példákat lehetne ennek bizonyítására felsorakoztatni. A legszomorúbbak az észak-erdélyi szász templomok esetei, ahol ugyan a többségiek átvették az üresen maradt evangélikus hajlékok egy részét, használgák, át is festették, keresztet is tettek a tornyok tetejére, de igazából nem érzik magukénak. Különös szorongás, idegenség érzés, szinte büntudat kíséri használatukat, és ha lehetőségük lett volna újat építeni, talán rég kiköltöztek volna belőlük. Vermesen a kicsiny ortodox templom mellett sem kellett a nagy falunak a szászok temploma: inkább elkezdtek újat emelni, pedig a költségek negyedéből rendbe teheték és átfesthették volna a régit. Még szomorúbb ez a kép Szászszenygyörgyön, ahol több évtizedes használat után vetődött fel az az igény, hogy a szépen rendbetett templom helyébe újat építsenek. Itt meg épp az működik, hogy „nu-i al nost, construim una mai faină” – nem a miénk, építünk egy sokkal szebbet helyette. Mintha a bizánci lelkiségbe ágyazott építészeti ízlés erősebb volna minden természetes közösségi érzésnél. Magyarigenben már egészen más a helyzet: ott évtizedek óta várja a többség, hogy kihajjon a magyarság, hogy átvehesse a Bod Péter hatalmas templomát. Itt ők a kivárára, a visszaszámálásra rendezkedtek be, nem pedig az építésre. Algyógyon vagy Sajósárváron csak a harangok kellett, de a legszemléletesebb épp az ilondai református parókia esete, ahol az ottani ortodox esperes már indulásból azzal lépett fel: „adjátok át, mert itt úgyis minden a miénk”. Ennek egyik pozitív megnyilatkozása a sajósárvári rom, ahol a templom mellett lakó román család mindenkinél szebb és meghatóbb szavakkal fejezte ki vágyát, hogy a magyar romokat újra megjavítva láthassa. „Mindenki csak jön, megnézi, megállapítja, hogy milyen kár, és aztán megy tovább.” Szinte sírva kér minden alkalommal,

hogy csináljunk már valamit, mert „én itt nőttem fel mellette, a szemem előtt ment tönkre, emlékszem még, hogy milyen szép volt, fáj a szívem, hogy ilyen rossz állapotban kell lássam, valahányszor kijövök a házam ajtaján. Még mi is adunk pénzt, a faluban sokan adnának, mert ez a templom a mi múltunk is, a „trecutul nostru – nem glorioş, hanem – comun”.

Külön kell e lelki és építészeti együttélésben az egyházi földekről szólni. Ezek a szórványközösség használatában maradtak mindmáig. Különös, mágikus tisztelet övezi a földek között a temetőket, ahol ugyan elhordják a sírköveket, és beépítik vagy felhasználják újra, de sok helyen a temetők érintetlenül maradnak, a maguk sorsára hagyva. Két igen érdekes példát kell említenem itt pl. az évtizedek óta elnéptelenedett templomokról. Az egyik a Kolozsvár melletti magyarsárdi, ahol a félévszázada gazdátlan ná és rommá lett szép gótikus kis templomocskát különös babonával övezi a helyi románság: nem szabad onnan követ elhordani, mert az rosszat hoz arra a házra, amelybe beépítették. Áll ma is a templomrom, évszázadok óta érintetlenül. A másik a Fehér megyei Magyarorbó, ahol talán a második tatárjárás óta áll fedél és tulajdonos nélkül Nagyenyed és Tövis között a főút mentén a templom még megmaradt néhány fala a szántóföldben. Voltak kísérletek arra, hogy lebontsák, de – ahogy a falusiak mesélik –, egyik háznak sem volt szerencséje, amelyik onnan elvitt kövekből épült. Vagy szerencsétlenség érte őket, vagy betegség, vagy valami nyomorúság szállt a házra. Meghatóak ezek a babonák, melyeket országszerte kellene terjeszteni, hogyha már mi nem teszünk eleget megóvásukért, hátha legalább a babonák ereje által tovább élhetnének műemlékeink.

A legnagyobb baj az, hogy mindmáig nincs egyházainknak pontos nyilvántartása a használaton kívüli lezárt temetőkről, nem beszélve a sírok, sírkövek feltérképezéséről. A dezolálódott egyházközségek földjeit sem vette számba senki. E falvakban a helyi lakosok nem is honfoglalásból, hanem egyszerűen a felhagyatottság okán veszik birtokukba volt tulajdonainkat. Már egészen kivételes a nagyesküllői példa, ahol a földosztások rendjén a román polgármester fedezi fel a régi telekkönyvből, hogy van a rég felszámolódott magyar egyháznak egy régi temetője, és nagy szeretettel kérte meg a beszélgető lelkészt, hogy vegye számba és leltárba, hiszen az az övé. Hasonló a szamosújvárnemeti dezolált egyház esete, ahol a néptanács megkérdezte a beszélgető lelkészt, hogy átvehetik-e a templomkertet építés céljaira. Mondanom sem kell, hogy a sírokkal és koponyacsontokkal tele szántóföldet a lelkész nem engedhette át.

Az együttélés, vagy inkább a már együtt nem élés rendjén egy kérdésre nagyon oda kell figyelni: a legnagyobb gondot a hívek nélkül maradt templomok harangjai jelentik. A régóta román többségű falvak népei még mindig nem a maguk, hanem a magyar templomok harangjaiban hiszik a jégeső, a rontás, a romlás elhárításának erejét? A később meglepedők szinte mágikus erővel bíznak abban, hogy ott az erő, ahol a múlt, a történelem. Ezért semmi áron nem engedik ki falvaikból a magyarok harangjait.

Első gyülekezetem egyik legkellemetlenebb élmenye az volt, amikor helyi szokás szerint az ortodoxok temetésekre is, igénybe vették nem csak a magyar lelkészeket, de a magyar templomok, sőt, a szászok harangjait is. Eltemettük az öreg Banciut

úgy, ahogy illik, és a háztól a temető fele menet egyszer csak megszólalt mellettem az öreg ortodox kurátor: na, domnisoru preot, nagy baj van, ki kell hozni a püspököt, és újra kell szentelni a magyar harangokat, mert az öreg Banciu öngyilkos lett. A meglepő az volt, hogy mindezt egyedül a reformátusok harangjaira mondta. Kinek szól ez a megtisztelő erő, ha nem a magyaroknak. Öntudatlanul a múltat, az elsőbbséget, az e tájon elsőként hont teremtő népet tisztelik meg ezzel a mitikus reflexszel.

Amikor a harangok megmentéséről, átköltöztetéséről beszélünk, szólnunk kell arról is, hogy ez milyen elképesztő nehézségekkel jár. Semmilyen értéket nem tekint annyira magáénak a szórványok magyarságának maradéka, de a falu többsége is, mint a harangokat. Ezért olyan nehéz elhozni egyik faluból a másikba a harangokat, azért kísérik fenyegetések, sőt fejszék, kapás támadások a leszerelőket, hogy többnyire sikertelenség követ mindenfajta próbálkozást. Ezért maradnak ott, ahová a történelmi múlt helyezte őket, szinte ott kell pusztulniuk, várva a végső enyészetet.

4. Mi tehát a teendő? Mert ahogy ma kinéz műemlékeink és műértékeink helyzete a szórványban, az több mint tragikus. Értékeink itt nem a szemünk előtt, hanem a talpunk alatt vannak. Nem vállalkozhatok arra, hogy építészeti szempontokat adjak, de egyházkertületi szórványügyi előadóként kötelességem távlatokat nyújtani a teljes számbavételre és az értékek átcsoportosításra, és arra mutatni rá, hogy mi a gyülekezetek, a tömbmagyarság felelősége és tennivalója a jövőben.

1996 őszén egy hosszabb körút vége felé este érkeztünk az Erdélyi Érc-hegységben elhelyezkedő Verespatakra, és mivel nem találtam otthon egyet sem a három ott élő reformátusból, vendégeimmel a templom fele igyekeztünk. Az ajtó nyitva volt, a félhomályban felfedeztük híveinket – a három hetven éven túli öregasszony elszántan vakolta a leomlott falat. „Eleget vártuk a segítséget, elfogyott a türelmünk, megcsináljuk magunk, hadd lássa meg az egész magyarság, hogy élnek még Verespatakon magyarok” – mondta Székely Gabriella nyugdíjas tanítónő. Megmutatta a kegyszereket, és azt mondta: annak a gyülekezetnek adnák át, amelyik megjavítja a templom fedelét is, mert ők oda már nem tudnak felmászni. Példaértékű és lelkiismeretet ébresztő történet ez közös felelősségünkről.

Első helyen a számbavétel van. Lássuk végre tisztán, hol mi a helyzet.

Az önkéntesség ideje lejárt: intézményes keretek között szakszerű munkát kell végezni, tervekkel és kemény számonkéréssel. Hogy ki lehet ennek gazdája, az a jövő kérdése.

Második feladat a mentési tervek kidolgozása. Itt vannak a gyülekezet nagy lehetőségei, hatalmas emberi erőforrásokkal: főleg a gyülekezeti ifjúsággal. Nyártól tervezzük visszaállítani az ifjúsági keresztény építőlaborokat. Egy-egy gyülekezet fiatalága vállaljon fel egy-egy templomot, tegye rendbe közmunkával, javítsa ki, ami javítható. Sok pénz kell hozzá, de még mindig kevesebb, mintha „szabályos” munkabrigád dolgozna rajta. Legyen az egyházkertületeknek egy-egy restauráló építőcsoportja, de egyelőre nincs ehhez pénz. Tudomásul kell vennünk egy lényeges alapelvet: nem csak a kincseinknek van szükségük építő fiataljainkra, hanem nekik is fontos, hogy a jövő évezredre is magukénak érezzék mind-

azt, amit őseik reájuk hagytak. Mi hiszünk a közösségért, egymásért, javainkért végzett munka nevelő erejében.

A harmadik feladat az, hogy rendeltetést kell keresni megüresedett templomainknak. Az egyházi épületek, kegytárgyak az életre, a szolgálatra születtek. Ha „idegen” kézre adjuk is őket, ez az egyedüli mentési stratégiája sok-sok épületünknek. Ezeket a jövő érdekében talán át kell adni egy utánunk jövő nemzetnek, egyháznak, vallásnak, akármennyire is fáj. Erről még sokat fogunk vitázni. Mindaddig azonban marad a legfontosabb: az, hogy funkciókat találjunk épületeinknek ott, ahol erre lehetőség van. Persze, nem mindenütt lehet, de ahol lehet, ott mindenképpen. Évtizedek óta gyötrődünk pl. a teljesen elnéptelenedő Magyarigen református templománál kérdésén. Voltak öregotthontervek, sőt, el is készültek, de a megvalósulásból nem lett semmi. Mindenki érezte, hogy öregotthont nem lehet egy gyülekezet nélkül maradt, román többségű faluközösségbe beágyazni. Az öregotthonnak meleg, szerető szívű nyelvi és lelki háttér kell, nem pedig börtön. Így jutottunk el a nyaralóház, vendégház gondolatáig. Az ún. Bethlen-nyaraló épületét és a sarokbástyát kell lakhatóvá tenni meglehetősen kevés pénzből, sok közmunkával és külföldről kapott berendezésekkel otthonossá varázsolni, hogy egy kettes komfortszintű szálláshelyet hozzunk létre az Erdélyi Érc-hegység tövében az erdélyi Hegyalján, Jézer-tó és az Intregáldi szoros közelében.

Azon is kellene gondolkodni, hogy próbáljuk meg elnéptelenedő magyarságú falvainkat, legalább alkalmasszerűen, jelképerejűen élettel megtölteni. Miért ne lehetne egyházkerületi vezetőségi gyűléseket, képviselőtanácsi munkamegbeszéléseket, konferenciákat tartani egy-egy elfogyó népességű faluban? Például Csucsán a református, Komjászegen az unitárius templomban, vagy a Beszterce megyei Zselyk evangélikusai között, osztozva egy gyülekezet-töredék gondjaiban.

Az ötödik terv szorosan kapcsolódik ehhez: a számbavett templomi, gyülekezeti kincseinket a dezolált egyházainkból el kell juttatnunk az újonnan alakult gyülekezetekhez. A kegyszerek értéke abban van, hogy használják. Így kapott már Kolozsvár, Marosvásárhely néhány gyülekezete kegyszereket Hunyad és Fehér megyéből, de ezek az eredmények még mindig nem kielégítőek.

Ha megtörténik a nagy számbavétel, az elnéptelenedett egyházak földjeit is lehetne nemes célokra hasznosítani.

A következő terv is összefügg a fentebb elmondottakkal: a testvérgyülekezeti kapcsolat. Minden nagyobb egyház vállalja fel egy kisebbnek a gondját. Megható példát kell erre említenem: a szamosújvári gyülekezet évtizedek óta gondozza, javítja, takarítja volt anyaegyháza, a szamosújvár-németi teljesen felszámolódott gyülekezetének templomát. A legnehezebb időkben kerékpáron és gyalog lopkodták ki a faluba az épületanyagot, és javították meg a szép középkori műemléket közmunkával. Ők tehát igazi testvérek voltak. De vajon mikor fogunk eljutni oda, hogy minden hazai magyar egyháznak legyen egy „szórványtestvére”, akire vigyáz, akire gondot visel? Nem igaz, hogy ezt nem lehet, hogy erre nincs pénz és nincs erő. A következő évezredre minden erdélyi gyülekezetnek meg kell tanulnia, hogy csak akkor van és lesz jövője, ha nem csak magára gondol. És

ebből nem csak azok nyernek, akikre gondot visel, hanem ő is, mert megtanulja megbecsülni a nálánál nyomorultabbakat. Én nagyon hiszem azt, hogy a Székelyföld eljut oda, hogy önmagán túl másokról is gondoskodni tudjon, hogy teológiáink ifjúsága, gyülekezeteink fiataljai, egyetemeink hallgatói elég erőt képviselnek ahhoz, hogy a testvéri szeretetben, segítségben és együttérzésben tovább léphessünk.

A szórványterületek értékeinek megmentésében igen sok a feladatunk. Persze realistáknak kell lennünk, nagyon is a földön járónak, amikor egyház és építészet, lelkész és szakember összefog, szót kell értenünk, ha eredményt akarunk elérni. Az egyháznak meg kell tanulnia, hogy szakkérdésekben az építészt kell szóhoz juttatnia. Az építésznek pedig türelmesnek kell lennie, mert a szórványban minden bonyolultabb, átfogóbb (és mesterségesen túlbonyolítottabb is) mint egyéb helyeken. Meg kell tanulnunk szerves közösségi egészben gondolkodni, amelyért sokszor kell feladni a más irányú terepek szakismereteit vagy az egyetemek padjaiban tanultakat, sőt gyakran a szakmai maximalizmust is, életmentő minimalizmusért. Hányszor ütközik össze a szakértelem és az életünk bonyolultsága, a mentés lehetősége és a helyzet valósága, és ezek között kell megtalálnunk azt, ami a legkevésbé kockázatos. Csak egy példával szeretném ezt értékelteni. Idős Bányai Ferenc kérői lelkész, amikor megmutatta az összeomlott ormányi templomot, az omladékok között a következőt panaszolta: életem legnagyobb hibáját követtem el, amikor betartottam a Nagy Géza és a megyei műemlékesek rendelkezését, és 1968-ban zsinddal fedtem be az ormányi templomot. Ha cseréppel fedtem volna be, ma is állna. Most se zsinddal, se templom.

Egyház és építész egyaránt tegye szívére ezek után a kezét, utána pedig együtt fogjuk meg a lapát nyelét, hogy megmaradjon minden, ami a miénk.

VETÉSI LÁSZLÓ

Az illusztrációként közölt hét műemlék-grafika Debreczeni László (1903–1986) munkája

